ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتى توغرىسىدا

ئابدۇشۇكۈر مۇھەممەتئىمىن

ئۇيغۇرلار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا توپلىشىپ ياشايدىغان غوللۇق، يەرلىك مىللەت ۋە ئاپتونومىيە ھوقۇقى يۈرگۈزگۈچى مىللەت. ئۇيغۇرلار پارچە ھالەتتە، جۇڭگونىڭ بىر قاتار چوڭ شەھەرلىرىدە

خزمەت ۋە تىجارەت قىلىدۇ. ئۇيغۇرلار جۇڭگودىن باشقا، قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان، تاجىكىستان، تۈركمەنىستان (ئاساسلىقى بايرام ئەلى رايونى)، پاكىستان، ئەرەبىستان، تۈركىيە، ئاۋستىرالىيە، گېرمانىيە، روسىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەردە كۆرۈنەرلىك نوپۇستا، مۇئەييەن جامائەت تۈركۈمى شەكلىدە ياشايدۇ.

ئۇيغۇرلار ھازىر دېھقانچىلىق،

باغۋەنچىلىك، ھۈنەرۋەنچىلىك، سودا-سېتىق، مەدەنىيەت-مائارىپ قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇلار ھازىر بازار ئىگىلىكىنى مەركەز ۋە تەڭشىگۈچ قىلغان ھازىرقى زامان ئىقتىسادىي تۇرمۇشغا بارغانسېرى ئۆزلەشمەكتە. ئۇيغۇرلار نۆۋەتتە تارىخىي تەرەققىياتىنىڭ يېڭى قاتلىمىنى ھاسىل قىلماقتا.

ئۇيغۇرلار مەركىزىي ئاسىيا تىپىدىكى قەدىمكى قەبىلە ۋە

خەلقلەردىن تەشكىل تاپقان. جۇڭگو ۋە چەتئەل ئالىملىرى ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەت مەنبەسى توغرىسىدا كۆپ ئىزدەندى. ئۇلار مىلادىيىدىن 3000-2000 يىل ئىلگىرى شىمالىي ئالتاي دالىسىدىكى ئاندرونوۋ-مىنوسىنىك رايونلىرىدا ياشىغان ئارى (ئارىيان) قەبىلىلىرى، سكتاي-ساك خەلقلىرىنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ قەدىمكى ۋە ئاسىياچە ئاق جىنسلىق (ئاق تەنلىك) ئەجدادلىرى دەپ قاراشماقتا.

قەدىمكى جەسەتلەرنىڭ باش سۆڭەك ئانالىزى، قان تىپى، قەدىمكى ئارىيان-سكتاي-ساك ئەپسانە فولكلورى، كىيىنىش ۋە مۇزىكا، ئۇسسۇل، بايرام، سەيلە-مەرىكىلىرى بۇ مۇھاكىمگە كۈچلۈك ئىسپات ھازىرلاپ بەردى. ئەينى زاماندىكى «ئات مەدەنىيتى» بۆكەڭ ماكاندا جۇڭگونىڭ رەسمي يىلنامىلىرىدا «ئۇلۇغخور» دەپ ئاتالغان ئارىيان-سكتاي-ساك خەلقلىرىنىڭ زور يۇغۇرۇلۇشنى مەيدانغا كەلتۈردى.

ئارىيان-سكتاي-ساك قەبىلىلىرى مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 2000-يىللاردىن تاكى 6، 5-ئەسىرلەرگىچە غەرب، جەنۇب ۋە شەرققە يۆتكىلىپ، ئىران ئېگىزلىكى، ھىندىستان زېمىنى ۋە چىلەن تاغلىرى ئەتراپىغا كېڭەيدى ۋە ئىرانى خەلقلەر، ھىندىستان ئارىيان-ساكلىرى، تارىم ساكلىرى ۋە توخار قەبىلىلىرىنىڭ مىللەت تەركىپىگە سالماقلىق تەسىر كۆرسەتتى. مىلادىيەدىن ئىلگىرىلا ساكلارنىڭ ئاسىيا

قەبىلىلىرى بىلەن موڭغۇللۇئىد (موڭغۇل ئىرقى) تىپىدىكى ئاشىد قەبىلىلىرى ئاسىنا ئۇرۇقىنى ئاساس قىلىپ قوشۇلدى. نەتىجىدە مەركىزىي ئاسىيا ئۇلۇغخورلىرىنىڭ 2-تۈركۈمى-تۈرۈكلەر مەيدانغا چىقتى. ئۇيغۇرلار ئەنە شۇ ئارىيان-سىكتاي-ساك خەلقىنىڭ يىراق ئەۋلادى، تۈركىي تۈركۈمىنىڭ يېقىن ئەۋلادى ھېساپلىنىدۇ.

جۇڭگو يىلنامىلىرىدە غەربىي

جۇسۇلالسى زاماندىكى ھازىرقى گەنسۇ (كەڭ ساي) ۋە ئوردۇس ئوتلىقى ئەتراپىدا ياشىغان گۆيفاڭ، دى-زەي قەبىلىلىرىنى كېيىنچە بايقال كۆلى ئەتراپىدا ياشىغان دىڭلىڭ (دەنلەن) خەلقىنى ئۇيغۇرلارنىڭ بىۋاستە مەنبەلىرىدىن بىرى دەپ قارىغۇچىلارمۇ بار. ئۇلار دىڭلىڭلارنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي دىڭلىڭلارغا ئايرىپ، بايقالدىن يېنىسەيگىچە، يېنىسەيدىن يەتتە سۇ ۋە سىر دەرياسى ساھىللىرىغىچە ياشىغان دەپ قارايدۇ.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان دىڭلىڭلاردىن باشقا، قەدىمكى تۇرپان، كروران ئاھالىلىرى بولغان ئۇجىپ، ئۇخۇ ۋە قوش قاڭقىل قەبىلىلىرىنى ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەت مەنبەسى دېگەن قاراشلارمۇ مەيدانغا چىقتى.

ئۇيغۇرلار مەركىزىي ئاسىيادىكى قەدىمكى مىللەت، ئارىيان-سىكتاي-ساك-تۈركىي خەلقلەر تۈركۈمدىكى مەدەنىيەتلىك

خەلق. ئۇلارنىڭ جىسمانىي
خۇسۇسىيىتى ۋە قان ئالاھىدىلىكى، تىل
ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت ئالاھىدىلىكى،
مىللىي ئېتنوگرافىك تۇرمۇش ئادىتى ۋە
تۇرمۇش ئالاھىدىلىكى ئۇيغۇرلارنىڭ
ناھايىتى يىراق تارىخىي قاتلاملىرىنى،
تارقىلىش ماسشتابىنى، مىللەت
مەنبەسى ۋە ھەرخىل تەركىبلەرنى،
ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىدارىنى،
ئەجدادلىرىنىڭ بارلىق مۇنەۋۋەر
فولكلورى ۋە تۇرمۇش مەدەنىيىتىگە
تولۇق ۋارىسلىق قىلىش سالاھىيىتىنى

چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئوتلاق مەدەنىيتى، ئاتلىق كۆچمۈش قىسمەتلىرى، بوستان مەدەنىيتى، يىپەك يولى ئالاقىلىرى، كۆپخىل دىنىي مەدەنىيەت باسقۇچلىرىنى باشتىن كەچۈردى.

ئورخۇن ۋادىسىدىن تارىم ۋادىسىغىچە كۆچكەن ۋە بۇ يەردىكى ساك، توخار، سوغدىلارنى ئۆزلەشتۈرۈپ مەيدانغان كەلگەن دىگەندە، يەنىلا

ئورخۇن ئۇيغۇرلىرى بىلەن تارىم
ۋادىسىدىكى ساك، ئورخۇن
سوغدىلارنىڭ قايسى تارىخىي قاتلامدا
قانداق تىلدا سۆزلەشكەنلىكىدىن
قەتئىنەزەر، ئورتاق ھالدا مەركىزىي
ئاسىيا ئۇلۇغ خورلىرى بولغان ئارىيان
تۆركىي ۋە تۆركىي تۆركۈمگە بولغان
تېرەن يىلتىزداشلىقنى ئالدىنقى شەرت
قىلىش كېرەك. بۇ خەلقلەر كۆچمە
چارۋىچىلىق ۋە «ئات مەدەنىيتى»
تۆپەيلىدىن مەركىزىي ئاسىيا
رايۇنىغا-مۇھىمى تارىم ۋە سىر

دەريالىرى ۋادىلىرىغا، بايقال ۋە موڭغۇل ئوتلاقلىرىغا كەڭ تارقىلىپ ياشىدى. ئۇلار جۇڭگو ۋە ئىران (ئاخمانى) ئىمپېرىيىلىرىگە يېقىن جايلاردا ھاكىمىيەت مەركەزلىرىنى بەرپا قىلغان ھون ۋە ساك ئەنئەنلىرىگە دېيەرلىك ۋارىسلىق قىلدى. ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى يىمىرلىپ، ئۇيغۇرلار غەربكە كۆچكەندىن كېيىنمۇ خان ئۇرۇقى بولغان ياغلاقارلار گەنجۇ ئۇيغۇر خانلىقىنى قۇرغاندىن باشقا، ئادىزلار

باشچىلىقىدىكى باشقا ئۇيغۇر قەبىلىلىرى قوچۇ، كۈسەن، قەشقەر، سۇياب-سىر دەرياسى ۋادىسىغا يۆتكىلىپ ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى، كۈسەن ئۇيغۇر خانلىقى ۋە قاراخانىيلار ھاكىمىيەتلىرىنى بەرپا قىلدى. خوتەن ياغلاقار قالقالۇخانى داۋاملىق گەنجۇ ياغلاقار ئۇيغۇر خانلىقى بىلەن قۇدىلىق مۇنا سىۋىتىنى ساقلىدى. بۇ، ئورخۇن ۋە گەنجۇ، خوتەن ياغلاقارلىرىنىڭ قەبىلىۋى يېقىنلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

بۇ خۇددى ئۇيغۇرلار قەدىمكى سەمەرقەند ھاكىمى ئاپراسىياپنى ئۆزىنىڭ قەھرىمان پادىشاھى دەپ ئىزچىل ھۆرمەتلەپ كەلگىنىگە ئوخشاش ئەھۋال.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنونىمى (مىللەت نامى) قاچان كېلىپ چىققانلىقى نامەلۇم. بىرىنچىدىن، بۇ ئېتنونىمنىڭ پەيدا بولغان ۋاقتىنى ئۇيغۇرلارنىڭ دەسلەپكى ئېتنىك تۈركۈمىنىڭ

مەيدانغا كەلگەن ۋاقتى قىلىپ بېكىتىۋالغىلى بولمايدۇ. ئىككىنچىدىن، ئۇيغۇر دەپ ئاتالغان قەبىلە دەسلەپ ياغلاقار باشچىلىقىدىكى ئۇيغۇر ئىتتىپاقىغا قاتناشقان بىر قەبىلىنىڭ نامى بولۇپ، بۇ خاسىيەتلىك نام پۈتۈن ئۇيغۇر ئىتتىپاقى ۋە ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئورتاق نامى قىلىپ قوبۇل قىلىنغان، ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى يىمىرىلگەندىن كېيىنمۇ گەنجۇ، ئىدىقۇت، كۈسەن خانلىقلىرى ئۆز سەلتەنەتناملىرىغا ئۇيغۇر

نـاملىرنى قوُشوُپ ئىشلەتكەن.
هازىرقى يىڭگوُ- سىرىق ئۇيغۇرلارمۇ ئۆز نـامنى ياغلاقار ياكى باشقا قەبلە نـامدا ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر نـامدا ئىشلەتتى.

«ئۇيغۇر» ئىبارىسى ئومۇمى مەنـدە «ئۇيۇشۇش، ئۇيۇشماق» مەنـدە ئىزاھلانماقتا.

ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيتى ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر نـامنى قوللىنشى ۋە

سياسى هاكمىيەت ئورنىتىشىدىن خېلى بۇرۇنلا تەدرىجىي شەكىللەندى ۋە ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ھەرقايسى تارىخىي قاتلاملىرىدا داۋاملىق راۋاجلىنىپ، تۇرمۇش مەدەنىيىتى ئىزچىللىقى بىلەن تارىخىي قاتلاملىقى زەنجىر ھالقىسنى ھاسىل قىلدى. بىز ھازىرقى ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتىگە نەزەر سالساق، ئۇيغۇرلارنىڭ مۇكەممەل ئېتنولوگىيىلىك تۇرمۇش مەدەنىيىتىگە ئىگە ئېتنىك مىللەت ئىكەنلىكىنى

جەزىملەشتۈرىمىز.

ئۇيغۇر تارىخىدا جەڭگىۋار ئاياللار، ھاكىمىيەتكە قاتناشقان تۈركەن خاتۇندەك ئاياللار، شائىرە ۋە مائارىپچىلار خېلى كۆپ بولغان. تۇغۇت مۇناسىۋىتى بىلەن ئانا-بالىلار مەبۇدىسى ئۇماي ئانىغا (ئىسلامىيەتتىن كېيىن بۇۋى پاتىمىگە) سېغىنىش، بالىنىڭ قىرىق سۈيى، ئات قۇيۇش مۇراسىمى، بۆشۈك تويى، ئوغۇل بالا يەتتە ياشقا توشقاندا خەتنە

قىلدۇرۇپ مۇراسىم ئۆتكۈزۈش، پەرزەنتلىرىنى مەكتەپكە ياكى ھۈنەرگە بېرىش ئادەتلىرى ئىزچىل ساقلىنىپ كەلدى.

ئۇيغۇرلاردا نىكاھ مۇناسىۋىتى بىلەن چاي ئىچكۈزۈش، توي ئالدىدىكى مەسلىھەت چايلىرى، نىكاھ ئوقۇپ قىز-يىگىتنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش، توي مۇراسىمى، يىگىت-قىزلار ئولتۇرۇشى، قۇدىلار چىللاقلىرى ئىزچىل ساقلىنىپ كەلدى. ئۇيغۇرلاردا دەپنە

مۇراسمى هەرقايسى دىني
مەدەنىيەتلەر تەسرىدە هەرخىل
بولسمۇ، ئەمما مێيىتتى پاكىزە يۆيۆپ
كێپەنلەش، هازىدارلار ئاق رومال
سىلىپ، ئاق بەلۋاغ باغلاپ يىغا-زارە
قىلىش، مێيىتنىڭ نامىزىنى چۆشۆرۆش،
جىنازىنى ئالمىشىپ تالىشىپ كۆتۆرۆپ
قەبرىستانلىققا ئێلىپ بێرىش، لەھەتتە
مێيىتنىڭ يۆزىنى قىبلە (غەرب)
تەرەپكە قىلىپ ياتقۇزۇش، ئێچ
گورنىڭ ئاغزىنى كێسەك بىلەن ئێتىپ،
تاش گورنى تۇپا بىلەن كۆمۆش، قەبرە

بىشدا مىيتىنىڭ ئىجابىي تەرپىگە گوۋاھلىق بېرىش، قەبرە تېشى-گۈمبەز ئورنىتىش، مىيتىنىڭ يەتتە، قىرىق، يىل نەزىرلىرىنى ئۆتكۈزۈش ئادەتلىرى بىردەك ئىزچىل بولۇپ كەلدى.
ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى مىيت سۆڭىكىنى كاھىش (ساپال) ساندۇققا سېلىپ يەرلىككە قويۇش، مىيتنى تاش گۆرگە كۆمۈش، مىيتنى ئاستىغا ياغاچ شادا قويۇلغان گۆرگە ياتقۇزۇپ، ئۈستىگە قىزىل تۇپراق ۋە قۇم تۆكۈپ كۆمۈش، شام گۆرگە

قويۇش قاتارلىق دەپنە قىلىش ئۇسۇللىرىنىمۇ قوللاندى.

ئۇيغۇرلاردا ھېيت-ئايەملەر قەدىمكى تەقۋىم (كالېندار) قائىدىلىرى بويىچە ئۆتكۈزۈلۈپ كەلدى. «نەۋرۇز» (نورۇز) بايرىمى، «كۆك مەشرىپى»، «سۇ مۆلەك» ئايەملىرى باھار-نورۇز بايرىمىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ بايرام يىراق قەدىمكى زامانلاردىن بېرى ئۇيغۇر ۋە ئۇنىڭغا قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ يېڭى

يىل بايرىمى بولۇپ كەلدى. ئۇيغۇرلار يەنە «قىزىل كۆل سەيلىسى»، «قوغۇن سەيلىسى» قاتارلىق يازلىق-كۆزلۈك بايراملارنى ئۆتكۈزىدۇ. بۇددىزم مەزگىلىدە بەش يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلىدىغان «بۇرھان (بۇت) يۆتكەش» مۇراسىملىرى بولغان ئىدى. ئىسلامىيەتتىن كېيىن، قۇربان ھېيت، روزا ھېيت ئايەملىرى نورۇز بايرىمى بىلەن قوشۇلۇپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسلىق بايراملىرى بولۇپ قالدى. ئۇيغۇرلاردا يېقىنقى يىللارغىچە

(يېزىلاردا ھېلىمۇ بار) قورۇ ئىگىلىكى
ھەر بىر چوڭ ئائىلىنىڭ تۇرمۇش
ھۆججەيرىسى بولۇپ كەلدى. چۆللۈكلەر
بىلەن قورشالغان ھەرقايسى
بوستانلىقلار قويۇق دەرەخلەر، ئېقىن
سۇلار، ئۆم ئولتۇراقلاشقان ئاھالىلەر
بىلەن قاپلىنىپ قالماستىن، بەلكى
ھەرقايسى قورۇلارمۇ مېۋىلىك باغ،
ئۆزۈم باراڭلىرى بىلەن قاپلىندۇ،
ئۇيغۇر قورۇلىرى نەقشلىك دەرۋازە،
پېشايۋان، ئايۋان-ساراي،
ئوغۇل-قىزلار ئۆيلىرى، قازناقلار بىلەن

بىر يۆرۈش قىلىندۇ. بەزى قورۇلار بالخانا ئۆيلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كۆپىنچە ئۆيلەر گەجلەنگەن ۋاسا بىلەن جۈپ قىلىپ يېپىلىدۇ. ھەرخىل نەقەشلىك مېھراب (مەرەپ) ، تەكچە ۋە مورىلار بىلەن بېزىلىدۇ.

ئۇيغۇرلار ناخشا-ئۇسسۇل، مۇزىكىغا ئەزەلدىن ھېرىسمەن مىللەت، ئۇلار قەدىمكى مۇراسىملار، مىلىس-مەشرەپلەر ئاساسدا يەرلىك خەلق مۇقام-مەشرەپ-سەنەملەرنى

شەكىللەندۈردى. مىلىس - مەشرەپلەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى ئېتنوگرافىيە مەكتىپى، ئەخلاق - ئەقىل مەكتىپى، ناخشا - ئۇسسۇل مەكتىپى بولۇپ كەلدى. شۇ ئاساستا ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» شەكىللەندى.

ئۇيغۇرلار خەلق فولكلورى - ئېغىز ئەدەبىياتىغا باي خەلق. ئەڭ يىراق شامانىزم ئەپسانىلىرىدىن بۇددىزم دەۋرى ھىكايەتلىرىگىچە، قەدىمكى

قەھرىمانلىق رىۋايەتلىرى، ئەجداد سىغىنىش رىۋايەتلىرى بولغان، «بۆرە ھېكايىسى»، «ئوغۇزنامە»، «ئاپراسىياپ رىۋايىتى»، «چىستانى ئىلىك بەگ رىۋايىتى»، «دەدە قورقۇت»، «تۇمارىس»، «غېرىب-سەنەم» قاتارلىقلار بىلەن مىڭلىغان تارىخىي قوشاقلار، لەتىپە ۋە ئەقلىيە سۆزلەر ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتىنىڭ ئۇلىنى سالدى. ئۇيغۇرلار خەلق ئەدەبىياتى ئاساسدا يازما ئەدەبىيات ۋە كىلاسسىك

ئەدەبيات دۇردانىلرىنى ياراتتى. ئۇنىڭ ئەڭ بۈيۈك سەمەرىسى «قۇتادغۇ بىلىك» تىن ئىبارەت. ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى ئۇيغۇرلاردىكى پەلسەپۋى، دىنىي، ئەخلاقىي، تارىخىي، ھوقۇقىي كۆز قاراشلارنى شېئىرىي تۈستە ئىپادىلەپ، ئۇيغۇر روھيەت تارىخى ۋە تەپەككۈر تارىخىنىڭ باي، رەڭدار خەزىنىسىنى ھاسىل قىلدى.

ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ

ئەجدادلىرى قەدىمكى زامانلاردىن باشلاپ تەسۋىرىي سەنئەت ھېرىسمەنلىرى ئىدى. ئۇلار قىيالارغا تۇرمۇش ئوبرازلىرىنى چېكىپ، باللار ۋە تاش پۈتۈك (ئابىدە) لەرنى ئورنىتىپ، ئالتۇن، مىس-كۈمۈشلەردىن زىبۇ-زىننەتلەرنى ياساپ، كاھىش، قاش (قاشتېشى) تىن گۈزەل تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ياساپ، تاشكېمىر سەنئىتى بىناكارلىق، ھەيكەلتىراشلىق، تام رەسساملىقى، ياغاچ ئويما، تاختا سىزما، مېتال ۋە

توقۇلمىلارغا رەسىم ئىشلەشتە ئالدىنقى سەۋىيەگە يەتتى. شىنجاڭدىن تېپىلغان زورو ئاستىر (ئاتەشپەرەستلىك)، بۇددا ۋە مانى دىنىغا ئائىت تەسۋىرىي سەنئەت يادىكارلىقلىرىنىڭ قالدۇقلىرى ھېلىمۇ جاھان تەتقىقاتچىلىرىنى مەپتۇن قىلماقتا.

ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپ تاماق مەدەنىيىتىدە مەركىزىي ئاسىيا خەلقلىرى ئارىسىدا ئالدىنقى

شۆهرەتكە ئگە. تاماق مەدەنيتى بر
مللەتنڭ تۇرمۇش مەدەنيتنڭ
يراق تارىخي قاتلاملرى بلەن
ئۇنڭ ئېرشكەن كامالەت
دەرىجسنى كۆرستىدۇ. قايسى بر
تەتقىقاتچى: ئۆزۆپ تاشلاپ ياكى
پىچاقتا كېسپ ئېتلىدىغان سۇيۇقئاش
بلەن ئىنچكە سوزۇلغان ئەشمە
(لەغمەن) ئارىسدا بر ملڭ يىللق
مۇسۇپە ياتىدۇ، دەپ توغرا ئېيتقان
ئىدى. تونۇردا هازىرلنىدىغان
هەرخل تائاملار، ئۆپكە، هېسپ،

پېتىر مانتا ۋە ئەۋرابىا قاتارلىق ئۇيغۇر تائائىلىرىغا ئاپىرىن ئېيتمايدىغان كىشى بولمىسا كېرەك. قوچۇ ئۇيغۇرلىرى ئىشلەپ چىقارغان ھەرخىل مەيزاب ۋە ھاراقلار ھەتتا تاڭ تەيزۇڭنىمۇ ھەيران قالدۇرغاندى. ئۇيغۇر تائائىلىرى يىپەك يولى ئوتتۇرا بەلۋېغىغا جايلاشقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پىداكارانە مېھماندوستلۇق ئەنئەنىسىگە ھەسسە قوشتى. ئۇيغۇر تائائىلىرى، ئۆز نۆۋىتىدە ئوزۇقلۇق ۋە تېبابەت قائىدىلىرىگە ئۇيغۇن بولۇش

بلەن يەنە شەرق-غەرب خەلقلىرىنىڭ ئورتاق ئىشتىھا تەلىپىگە ئۇيغۇن بولدى.

ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىنىش مەدەنىيىتى يىراق تارىخىي ئىزچىللىققا ئىگە بولۇپ كەلدى. بىز بازىرىق، قاراسۇق، ئەسكى قەلئە، كونا كروران، قەدىمكى قۇمۇل قارا دۆۋە قاتارلىق قەبرىستانلىقلار بىلەن سىكتاي- ساك سىزما يادىكارلىقلىرى، بۇددا تاشكېمىرلىرىدىكى تام رەسىملىرى،

ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە مۇشۇ
ئەسىرنىڭ باشلىرىدا چەت ئەل
ئېتنوگرافلىرى سۈرەتكە ئالغان ئۇيغۇر
كىشىلىرىنىڭ كىيىنىشلىرىدىن ئۇيغۇر
كىيىم مەدەنىيىتىنىڭ تۇرمۇش، ئاتلىق
يۈرۈش، جەڭ ئېھتىياجىغا لايىق
بولۇشتىن تاشقىرى، يەنە غايەت زور
ئېستېتىك ئالامەتلىرىگە، ھەتتا
مانىرىزىملىق (زىننەت ۋازلىق)
ئالاھىدىلىكلىرىگە ئىگە بولغانلىقىنى
بايقايمىز. بۇ ھال مىلادىدىن
ئىلگىرىكى جاۋلىن ۋاڭنىڭ، مىلادىنىڭ

بېشدىكى شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ، شىمالىي سۇلالىلەرنىڭ، ئوتتۇرا تاڭ زامانىنىڭ «خۇركىيمى» قىزىقىش دولقۇنىنى شەكىللەندۈردى. ئۇيغۇرچە كىينىش، زىبۇ-زىننەت، ئاتقا مىنىش ۋە ساز- ئۇسسۇل، ھەتتا مەي مەدەنىيتى نۇرغۇن شائىرلارنىڭ شېئرىي مىسرالىرىغا ئىلھام بەردى.

ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش

مەدەنىيتىدە ئۇيغۇر سادا-تىجارىتى كۆرۈنەرلىك سالماقنى ئىگىلەيدۇ.

ئۇيغۇرلار ئەڭ يىراق ئەجدادلىرىدىن
سكتايلارنىڭ ئاتلىق-تۆگىلىك
جاھانكەشتلىك ئەنئەنىسىنى
ئۆزلەشتۈردى. ئۇلار قاشتېشى ۋە
ئالتۇن سودىسى، يىپەك يولى سادا
تىجارىتىدە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك بىلەن
ئىران، ۋىزانتىيە ئارىسىدىكى سودىنى
تىزگىنلىدى. مەشھۇر سۇدا ئاھالىسى
دەپ ئاتالغان سوغدىلارنى ئۆز مىللىي
تەركىبىگە سىڭدۈرۈپ، ئىران
سودىگەرلىرىنى سۇندۇردى ۋە سۇڭ
سۇلالىسىنىڭ سودا ۋازارىتىنى بىكار

قىلىپ، ئۇيغۇر سودا سارىيى قۇرۇشقا
ئىقتىسادىي جەھەتتىن بىسىم
كۆرسەتتى. ئۇيغۇر سودىگەرلىرى
ياسىداق سودا دۇكانلىرى، مەيخانا
ئېچىپ، ئۆز زېمىنىدا مال سېتىش ۋە
يەرمەنكە بىلەن شۇغۇللانغۇچى
«ھەتتار» لاردىن پەرقلىق ھالدا،
دۆلەت، رايون ھالقىپ، يېنىك ۋە
قىممەت باھالىق بۇيۇملارنى ئېلىپ
يۈرۈيدىغان خەلقئارالىق سودا
كارۋانلىرى تۈزدى ۋە دۆلەت-رايونلار
ئېتراپ قىلىدىغان ئالتۇن ئاقچا

بىرلىكنى ياراتتى.

ئۇيغۇر تۇرمۇش مەدەنىيىتىدە تەنتەربىيە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئوقيانى ئات ئۈستىدە ئارقىغا ئېتىپ نىشانغا تەگكۈزۈش، چېلىشىش، ئات ئويۇنى، ئات توپ (چەۋگەن توپ)، ئوغلاق تارتىشىش، ساغاردى ئويناش، دارۋازلىق، سېھىرگەرلىك، موللاقچىلىق، ساقا ئويناش، شاھماتۋازلىق، گاگا توقماق، لەگلەك ئۇچۇرۇش ۋە نۇرغۇنلىغان باللار

ئويۇنلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىرادە چىنىقتۇرۇش، ماھارەت يېتىلدۈرۈش تىپىدىكى تەنتەربىيە مەدەنىيىتى سىستېمىسىنى شەكىللەندۈردى.

ئۇيغۇرلارنىڭ بىر پۈتۈن ھەممە شەرتلىرى مۇكەممەل ئېتنولوگىيىلىك مىللەت ئىكەنلىكى شۈبھىسىزدۇر. ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى ۋە تۇرمۇش مەدەنىيىتى بۇ ھۆكۈمنى ھەر تەرەپلىمە ئىسپاتلايدۇ. ئۇيغۇرلار تېخى ئىجتمائىي مىللەت ۋە سىياسي

مىللەت كاتېگورىيىسگە كۆتۈرۈلگەن ئەمەس.

ئېلكتاپ ياسىغۇچى : ئەزمەت520
http://qaknar.blogbus.com
QQ:846333585